

Микола М. Вегеш,
кандидат історичних наук,
асистент кафедри історії України

УКРАЇНСЬКА ПРЕСА СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ ПРО КАРПАТСЬКУ УКРАЇНУ
(1938–1939 рр.)

Упродовж 30-х років у Східній Галичині видавалися десятки українських газет і журналів, які висвітлювали історичні події, пов'язані з Карпатською Україною. Лише один їх перелік засвідчує, що українське населення цього регіону мало широкий вибір інформації про міжнародне, соціально-економічне і внутрішньополітичне становище Закарпаття в 1938–1939 рр. Такі видання, як "Літопис Червоної Калини", "Неділя", "На переломі", "Авангард", "Жіноча доля", "Жіноча воля", "Діло", "Новий час", "Нова зоря" та ряд інших, намагалися помішати на своїх сторінках найширшу інформацію про події за Карпатами.

Головна увага в пресі приділялася висвітленню подій, пов'язаних з боротьбою закарпатців за автономні права. Невідомий автор статті у львівському журналі "Неділя" ще в 1930 р. з обуренням писав про небажання чеських властей надати автономію жителям краю.¹ Преса Галичини постійно нагадує чехословацькому урядові про необхідність виконання взятих на себе зобов'язань. З цього приводу львівський часопис "Діло" писав: "Найкраще було би признати слушність чеському урядові, що рішивши виконати десять літ тому міжнародні власні законодавчі зобов'язання щодо Закарпаття".² Газета робить докір і польським властям. На її думку, українці Галичини більше заслуговують на одержання автономних прав, бо їхня національна свідомість "де-де вища від того рівня і стану, що на Закарпатті".³

Кореспонденти галицьких газет і журналів уважно слідували за підсумками перепису 1930 р. в Закарпатті. Автор статті "Автономія Закарпаття і новий перепис", надрукованій в органі Українського Національного Державного Об'єднання (УНДО) газеті "Діло", доводив, що "лише автономічний устрій, загарантований Закарпаття міжнародним і чесько-словацьким законодавством, може дати йому можливість приписати культурний розвиток".⁴ Висловлювалася надія, що "державний розум чеських керівників каже оповідатися, що ця

оправа буде в найближчому часі полагоджена".⁵ У 1931 р. "Діло" опублікувало виступ посла чехословацького парламенту Ю.Гусона, який закликав празький уряд виконати взяті на себе зобов'язання. Згаданий посол добивався тільки взаємопорозуміння, коли говорив: "Населення... як тоді безмежно довіряло вам, так і сьогодні від вас нічого іншого не бажає, як широкого довір'я".⁶

В кінці 30-х років, поряд з проблемою автономії, на перший план висувається подача матеріалів про січневі події 1919 р. Чому саме їм приділялася особлива увага? Вони, на думку галицьких кореспондентів, свідчили про короточасний, але вагомий за своїм змістом, спалах свідомості закарпатців, коли 21 січня 1919 р. 420 делегатів Всеукраїнських зборів в Хусті проголосували за злуку краю з УНР. Робиться висновок, що ці події послужили підґрунтям жовтню 1938 р., коли Закарпаття здобуло автономний устрій. Події 1919 р. висвітлені в статті М.Творидла "Перші революційні проблески на Карпатській Україні",⁷ спогадах І.Молеція "Моя виправа на Закарпаття"⁸ і В.Бірчана "З Ужгороду до Хусту".⁹

Хоча галицька преса протягом всього міжвоєнного періоду поміщала інформацію про Закарпаття, однак саме на кінець 30-х років припадає зростання інтересу українців Східної Галичини до краю. Починаючи з жовтня 1938 р. Закарпаття посідає центральне місце на сторінках галицьких газет і журналів. В цьому нема нічого дивного, бо в цей період у Закарпатті відбувалися події, що викликали великий резонанс у світі.

Враховуючи відсутність належної джерельної бази, свідчення галицької преси, підкріплені архівними документами і науковими дослідженнями, мають важливе значення. Вони дають змогу з'ясувати позицію, яку займали українці Східної Галичини по відношенню до Карпатської України.

Матеріалам, опублікованим на сторінках галицької преси, можна довіряти. Цілий ряд їх власних кореспондентів були акредитованими у Закарпатті. Завдяки їм, читачі мали змогу одержувати регулярну інформацію, як правило, відразу після подій. У цьому відношенні слід виділити репортажі і статті власкора львівського часопису "Діло" Романа Голіяна.

Нерідко преса Східної Галичини поміщала на своїх сторінках передруки з урядової газети "Нова свобода", яка видавалася в Хусті під редакцією В.Гренджі-Донського. Однак, необхідно відзначити, що першочергова увага надавалася статтям, репортажам і комен-

тарям своїх власних кореспондентів.

Міжнародне становище Карпатської України в кінці 30-х років було надзвичайно складним. Серед країн, постійно висуваючих територіальні претензії до краю, виділялася Угорщина. Її уряд вважав себе єдиним повноправним претендентом на оволодіння Карпатською Україною. Галичина уважно слідувала за розвитком подій у Закарпатті та навколо нього. На сторінках галицької періодики міститься чимало матеріалів про відношення Угорщини, Польщі, Німеччини, Румунії, Англії, СРСР до Закарпаття.

М.Давько, автор статті "Європейська криза й українська справа", справедливо писав, що останнім часом "українців згадують у пресі при кожній нагоді".¹⁰ Головною причиною цього послужили події у Закарпатті, зокрема, здобуття його жителями автономних прав. Українці Галичини воляко підтримували закарпатців, сподіваючись, що і Польща поступить аналогічно. Що стосується останньої, то, як вважив міністр закордонних справ А.Бек, "при нинішньому стані польсько-українських взаємин безумовно прикрим є сам факт заповідження автономії Закарпаття".¹¹ Необхідно врахувати, що про це було заявлено А.Беком ще в 1931 р., коли чехословацький уряд обмежувався тільки обіцянками.

Починаючи з жовтня 1938 р. у галицькій пресі, зокрема часописі "Діло", з'являється цілий ряд публікацій про позицію Угорщини щодо Закарпаття. Угорський уряд вимагав негайного проведення плебісциту в країні, сподіваючись на його позитивні для себе результати. З цього приводу "Діло" передрукувало з угорської газети "Медяршаг" статтю, в якій говорилося: "Домагаємось, щоб руський верід, який 20 років зазнавав стільки лиха під чеським пануванням, міг в кінці сам рішати про свою долю".¹² Добре розуміючи, що сама агітація не дасть відчутних результатів, гортистська Угорщина розпочала активну дипломатичну роботу, яка верідко велася нечесними методами по відношенню до Закарпаття - складової частини федеративної Чехословаччини. Багато в чому доля краю вирішувалася на переговорах 1938 р. між Чехословаччиною і Угорщиною в Комарно. На них угорські дипломати в черговий раз висунули свою ідею плебісциту, але вона була рішуче відкинута їх чехословацькими колегами. Справедливо писало "Діло", що "... у зв'язку з цими переговорами справа Закарпаття стала найголовнішою і найактуальнішою проблемою дня".¹³

Переговори закінчилися безрезультатно, і тоді регент Угорщини М.Горті звернувся до учасників конференції, яка проходила у вересні-жовтні 1938 р. в Мюнхені. Преса Галичини детально описала позицію Німеччини, Англії, Франції та Італії до ситуації, яка виникла після завершення угорсько-чехословацьких переговорів. Особливо небезпечною галицька преса вважала пропозицію Італії про поділ Закарпаття на три частини, а саме між Угорщиною, Польщею та Румунією.¹⁴ Однак, на той час Німеччина італійську пропозицію не підтримала, вважаючи за краще включити Закарпаття до складу Словацької держави і тим самим завадити утворенню спільного угорсько-польського кордону. Проте не відкидалося і приєднання краю до Угорщини. Німеччина постійно шантажувала Карпатську Україну, чекаючи, коли Угорщина приєднається до антикомінтернівського пакту. Проблема угорсько-польсько-чехословацьких відносин кінця 30-х років знайшла детальне висвітлення в працях вітчизняних і зарубіжних дослідників.¹⁵

Український уряд на Закарпатті рішуче виступив проти імперських зазіхань Угорщини: Галицька преса передрукувала з "Нової свободи" інтерв'ю міністра внутрішніх справ Карпатської України В.Резая, який неоднозначно заявив: "Ми стоїмо на становищі самовизначення всіх народів і на тій базі готові дійти до порозуміння з Мадярщиною".¹⁶ Своє ставлення до проблеми територіальної цілості Закарпаття преса Галичини висловила у статті "Чого хоче українське Закарпаття?". "Нині ті границі, - писало "Діло", - без волі українського населення Підкарпаття не має право ніхто змінювати чи їх коригувати".¹⁷

Необхідно відзначити, що доля Закарпаття не залежала від його уряду. Не міг суттєво на неї вплинути і чехословацький уряд. Навколо краю йшла міжнародна гра, планувалися і проводились різні політичні комбінації, які закінчилися тільки 12 березня 1939 р. Уже наступного дня німецький посол в Бухаресті Ердмансдорф повідомив М.Горті і прем'єр-міністра Талекі про дозвіл Гітлера на захоплення Угорщиною Карпатської України одним ударом.¹⁸

Іноколи угорська преса поміщала статті, в яких відмовлялася від раніше надрукованого матеріалу. Так, напівофіційна газета "Постер Льойд" доводила, що "Мадярщині навіть не снилося посягти на Закарпаття. Вся пресою дискусію довкола цієї справи спричинили діявольські сили московського Комінтерну".¹⁹ Преса Гали-

чини з таким твердженням не погоджувалася. Навіть "Діло" — орган, вороже настроєний проти СРСР, вказував, що "совітська преса подає дуже мало вісток про українське Закарпаття".²⁰

Зустрічаємо кілька повідомлень про взаємини уряду А.Волошина з Німеччиною. Преса Галичини підтримувала обрану карпатським урядом орієнтацію. Вона схвально зреагувала на рішення Волошина про продаж книги Гітлера "Майн кампф" і дозвіл німецькій меншині організувати партію нацистського зразку.²¹

Повідомлялося також про зворотню реакцію німецького уряду, що виявив задоволення з цього приводу.²² Галицька періодика інформувала своїх читачів про грошову позику в сумі 100 тисяч злотих "на зиму поміч для найбільш бідних українців на Підкарпатті", яку обіцяв надати німецький уряд.²³ Говориться про виїзд з Німеччини господарсько-промислової комісії "усталення планів розбудови Підкарпаття".²⁴ Члени комісії переконували Волошина, що Закарпаття у недалекому майбутньому не поступатиметься Швейцарії.²⁵ Висока оцінка давалася ініціативі управи УНО в Німеччині, яка "видала комунікат у справі збірки на національний фонд Карпатської України".²⁶ Редакція газети "Діло" вірила у "визначно прихильне ставлення до національного самовизначення Закарпаття нацистського органу "Вьлькшер Бесбахтер".²⁷

Складалося таке враження, що Німеччина не дозволить Угорщині захопити Карпатську Україну. Це ввело в оману і пресоу Галичини. Газета "Діло" помістила на своїх сторінках оптимістичне повідомлення "Німеччина не допустить до замаху на Карпатську Україну".²⁸ Підтвердженням такого висновку львівський часопис "На переломі" вважав появу в краї німецьких військових фахівців, які допомагали формувати окремі січові загони.²⁹

Зацікавилася Закарпаттям Великобританія. Власний кореспондент львівського журналу "Неділя", прізвище якого з'ясувати не вдалося, повідомляв про зацікавлення представника МЗС країни лорда Гансімена українським питанням взагалі, а справами Закарпаття зокрема. Інформувалося про його зустріч з А.Волошином, яка відбудеться найближчим часом.³⁰ Однак, зустріч так і не відбулася. Інший галицький журнал "Жіноча воля", що видавався в Коломиї, опублікував повідомлення "Англіяці цікавляться долею Підкарпаття", з якому говорилося про різке зростання інтересів Великобританії до краю. Воно проявилася в тому, що "за останній місяць англійські газети по-

містили около 520 згадок" про Закарпаття.³¹

Отже, інформація галицької преси про міжнародне становище Карпатської України наприкінці 30-х років свідчила про те, що воно було важким і суперечливим. Не легшим було також соціально-економічне становище, яке особливо погіршилося після рішень Віденського арбітражу 2 листопада 1938 р. Преса Галичини на своїх сторінках поміщала рівноманітні повідомлення з цього приводу.

Галицький економіст Б.Храпливий опублікував дослідження "Карпатська Україна в числах", в якому переконував, що "продукція в сільському господарстві Карпатської України зростає і це свідчить про зріст хліборобської культури загалом. Нема сумніву, що він буде ще більшим...".³² Стаття Б.Храпливого була опублікована в 1938 р., а наступного року становище значно погіршилося. Газета "Діло" повідомляла, що "Карпатська Україна має запевнене прохарчування до березня".³³ Зустрічаються матеріали про спроби уряду А.Волошина виправити становище. Коломийський журнал "Жіноча воля" повідомляв про початок поставок: кукурудзи з Румунії.³⁴ Прийшла також допомога з США, від ОДВУ - "117 великих пакунків, з яких деякі важать по 350 кг. 6 в них чоботи, взуття, одіж, шкіра, ОДВУ організує теж збіркову акцію медичних приладів, інструментів та інших потрібних речей для лікарень".³⁵ "Через деякий час, - повідомляло "Діло", - ця ж організація вислала на Закарпаття товарів на суму 100 тисяч доларів".³⁶

Переважна більшість матеріалів галицьких газет і журналів висвітлювала переважно позитивні зрушення в економіці Карпатської України. "З Підкарпатської України, - говорилося в коломийському журналі "Авангард", - наспіли вістки, що там мали натрапити на багаті зложня мінеральних руд. Геологічні комісії натрапили на великі залежі земного воску, нікелю, алюмінію, фосфору, вугілля і нафти...".³⁷ Добре стояла справа з видобуванням солі. Щорічно в солотвинських копальнях видобувалось 174 тисячі тон солі вартістю 56 млн. чеських крон. З цієї кількості населення Карпатської України споживало тільки 7 тисяч, а решту (167 тисяч) експортували до Чехії.³⁸ На Карпатській Україні діяли 585 млинів і 20 фабрик по виробництву опирту.³⁹

Писала галицька преса про поліпшення руху залізничного транспорту, про відкриття нових залізничних шляхів.⁴⁰ Розроблялися нові господарські плани, складалися нові фінансові бюджети. Однак,

вони вимагали великих коштів, а їх уряд не мав. Кореспондент львівського журналу "Новий час" змушений був визнати, що "бюджет Карпатської України шкутильгає".⁴¹ Винними в цьому вважалися чеські власті.⁴²

Преса Галичини поміщала матеріали про Хуст – нову столицю Карпатської України. Зверталася увага на кількісне збільшення його населення. "Цікаво, – відмічав власкор "Діла" Р.Гоміян, – що Хуст прийняв, вглинув у себе досить легко кількатисячну хвилю еміграції з окупованої полоси...".⁴³ Говорилося про велику реформаторську роботу, яка велася в місті, про перспективи нової столиці. Хоча галицька періодика відмічала, що її жителів "тіпшить не так уже ця перспектива майбутнього Хусту, як ця віра, ця радість, ця воля праці на себе".⁴⁴

Кореспонденти галицьких газет і журналів, як і населення Східної Галичини, неодноразово ставили перед собою питання: чи вистоїть Закарпаття? Журнал "Жіноча доля" займав оптимістичну позицію: "Насувається питання: чи така мала, переважно гориста країна, дасть собі господарську раду? Приміром, потішаємчим приміром, мусить нам бути Швейцарія. Край скель, гір, лісів, вод, а через овою освіту, солідарність, господарність стоїть на чолі найкультурніших народів. І наше Підкарпаття має подібні умовини. Англійські туристи, що цього року численно з'їхались були на Підкарпаття, були красою наших гір захоплені. Підкарпаття має до 300 мінеральних джерел, має пребагаті ліси, відповідні до розведення деревного промислу. Має підсоння, що найкраще надається для садівництва, виноградарства. Підкарпаття має пасовиська, полонини, де може розвинутися молочарство. Підкарпаття має народ талановитий, здібний, характерний, що перетерпить, не зломився, не зденаціо-налізувався навіть у 900-літній мадярській неволі".⁴⁵

Такими бачились галицькому журналісту перспективи соціально-економічного розвитку Закарпаття. Необхідно констатувати, що преса Галичини не рідко балагане видавала за дійсне. Не були, зокрема, створені умови для розвитку туризму. Сучасні дослідники справедливо відзначають, що "основним завданням уряду Карпатської України було задовольнити населення краю промисловими та продовольчими товарами".⁴⁶

На сторінках галицької періодики знайшли відображення політичні події жовтня 1938 – березня 1939 рр. у Карпатській Україні. Галичани з великою радістю оприймали звістку про призначення

11 жовтня 1938 р. А.Бродія прем'єр-міністром автономного уряду Підкарпатської Русі. Даючи йому характеристику Р.Голіян справедливо писав, що "цей уряд встановлений компромісним, одностороннім рішенням обох Народних Рад, української та "руської", що є одним, тепер діючим представником волі закарпатського населення. Компроміс був наказом квиліни і впливав з безумовної кінцевості консолідації, якщо країна не мала потонути у вирі анархії".⁴⁷ Такої ж думки притримуються й сучасні дослідники.⁴⁸

Преса Східної Галичини, через своїх власних кореспондентів на Закарпатті, намагалася зустрітися з прем'єр-міністром краю. Р.Голіян взяв інтерв'ю у Бродія: "В чому полягають труднощі з устійненням кордонів з Мадярщиною?"

- Мадяри вимагають від нас південної частини Закарпаття, причому хочуть дістати Ужгород, Мукачів, Севинш, Королево та відрізати нас від спільного залізничного шляху. Життєздатність Закарпаття була б тоді мінімальна.

- А коли б з волі великодержав таки прийшло би до слабісцтву і коли б тоді південна частина Закарпаття з'явилася таки за мадярами - то що тоді? Ваш уряд твердить, що без тої південної частини життєздатність держави буде мінімальна.

- Думаємо, що такий вислід мало правдоподібний".⁴⁹

Із вищесказаного інтерв'ю впливало, що А.Бродій намагався себе видавати за справжнього поборника інтересів краю.

"Діло" уважно слідкувало за діяльністю Бродія. 17 жовтня 1938 р. редакція газети "Нова свобода" звернулася з листом до прем'єр-міністра, в якому заявила рішучий протест проти агітаційних дій на користь Угорщини Автономно-Землеробського Союзу (АЗС), очолюваного ним у недалекому минулому. В листі, передрукованому галицькими газетами, зокрема часописом "Діло", говорилося, що "у неділю АЗС розповсюджували листочки на зразок Мадярщини, в яких населення закликється, щоб вибивало "українських бандитів".⁵⁰ Лист закінчувався попередженням про прийняття відповідних мір: "Ми, українці, будемо приневолені в такий самий спосіб відповісти на ці провокації".⁵¹ Не даючи свого коментаря цим подіям, газета тільки констатувала факт.

Після проведеної А.Бродієм конференції з угорськими властями, в редакції газети "Діло" заврався сумнів у тому, що він є справжнім захисником краю, хоча про зраду прем'єр-міністра мова не йшла.

"Дивну поголоску реєструє берлінський "Фалькшер Беобахтер"... Конференція прем'єра Карпатської України з Мадярським урядом довела до порозуміння в тому дусі, що мадярська етнографічна територія мала б перейти до Мадярщини, а решта Закарпаття мало б бути незалежною державою, але в митній унії з Мадярщиною...".⁵²

Це повідомлення до певної міри шокувало Галичину. Редакція газети не повірила в правдивість інформації, зважаючи її провокаційну "Фалькшер Беобахтер" і підкинену угорцями: "Ця вістка... така підозріла своїм змістом, що треба вичекати на її офіційне підтвердження... Сумніваємось, щоб прем'єр Бродій міг дістати згоду свого кабінету та згоду обох Національних Рад Карпатської України на це".⁵³

26 жовтня 1938 р. А.Бродій був заарештований за проугорську шпигунську діяльність. "Бродій за добрі гроші (їх знайшли при ньому при його арешті), - повідомляв журнал "Жіноча воля", - хотів продати волю країни, котрою мав правити, відвічним ворогам мадярам".⁵⁴ З'являються матеріали про підготовку судового процесу над А.Бродієм,⁵⁵ місце перебування його сім'ї.⁵⁶

Новим прем'єр-міністром чехословацький уряд призначив А.Волошина - відомого громадського діяча. Рішення празької влади галицька преса оцінила, як "передачу влади в руки широго українця".⁵⁷ Для української преси Східної Галичини характерна певна ідеалізація А.Волошина. Можливо, саме тому відсутні будь-які матеріали, які б були спрямовані проти нього. Постать А.Волошина з'являється навіть в художніх творах. Письменник-сатирик Ф.Гриндик у фейлетоні "Тому двадцять літ" доводив закономірність політичного триумфу Волошина.⁵⁸

Галицька преса не залишала поза увагою і С.Фенцика, соратника А.Бродія, зокрема його антиукраїнський виступ 17 листопада 1938 р. в Будапешті. "Діло" так передавало слово С.Фенцика: "Рускій народ міг довгі століття задержатися в рамках мадярської держави... Двадцятилітній побут у Чехословацькій державі був неволею, з якої тепер усі "руські" хочуть визволитися".⁵⁹ До цього необхідно додати: наступні події підтвердили висловлювання С.Фенцика. Його думки прослідковуються в антиукраїнських листівках, які набули масового розповсюдження в краї.

Уряду Карпатської України доводилось діяти у надзвичайно складних умовах. До факторів, які ускладнювали і дестабілізували

внутрішнє становище в краї, слід віднести постійні напади терористичних загонів з угорської і польської території. Преса Східної Галичини теж не могла обминути цю проблему. На її сторінках регулярно поміщались матеріали з цього приводу.⁶⁰

Нерідко карпатським січовикам і чеським прикордонникам вдавалося їх затримувати. Терористи були озброєні "скорострілами, ручними гранатами та автоматичними пістолетами".⁶¹ Значна їх група була ліквідована поблизу Сваляви. "Сторожова служба, - повідомляло "Діло", - взяла в полон 304 озброєних терористів".⁶² Ця цифра, безумовно, значно перебільшена. Вона відповідає хіба-що загальній кількості затриманих терористів. На думку вищеназваної газети, заарештовані були "інтелігентами, членами расистичної идеології".⁶³

Банди терористів щедро оплачувалися угорським і польським урядами. Галицька преса передрукувала інтерв'ю А.Волошина німецькому друкованому органу "Ляйпцігер Нойесте Нахріхтен", в якому прем'єр-міністр інформував, що "...в кипенях 305 закордонних терористів, яких ми зловили, знайдено не менше як оім мільйонів чеських крон".⁶⁴ Зустрічаються повідомлення про українізацію жандармерії, перед якою ставилося завдання зліквідувати терористів.⁶⁵

Нерідко на території краю давала про себе знати угорська "п'ята колона". На жаль, на сторінках галицької преси майже повністю відсутні відомості з цього приводу. Говориться тільки про історію, яку підняла угорська преса проти уряду А.Волошина.⁶⁶ На нашу думку, факти саботажу, ворожої пропаганди, наплевження особи Волошина могли викликати двоякі судження у галицьких читачів про розвиток політичних подій у Закарпатті.

Писала галицька преса про розпуск всіх політичних партій в краї і утворення УНО. На сторінках львівського часопису "Діло" з'являються окремі публікації з цього приводу. Спочатку дається тільки констатація факту: "Тільки одна листа до Карпатського Союму",⁶⁷ "розв'язання політичних партій".⁶⁸ З цих повідомлень важко зрозуміти позицію політичних сил і галицької преси до такого рішення карпатської влади. Наступні публікації більш конкретні. Р.Голіян у статті "Переломові дні Карпатської України" дав таке визначення УНО: "Це нова партія... з тоталістичними засновками, зі своєрідною системою фашизації".⁶⁹ Під "системою фашизації" автор статті розумів "строго дисциплінування всього політичного і

громадського життя під одною авторитарною кермою".⁷⁰ Невідомий автор статті "Розв'язання політичних партій", опублікованій у "Новому часі", вітає це рішення уряду, яке матиме "далекосяжне значіння для внутрішнього життя й національної консолідації Карпатської України", бо "різношерстні політичні угруповання... розбивали національну єдність населення".⁷¹ Р.Голіяв вважав виникнення УНО "потребою часу", необхідністю "зліквідувати всі внутрішні спори та суперечні тенденції, зі зрозумінням, що тільки координація всіх національних течій в одній, здициплінованій, національно-виховній системі – є в силі та в праві провести нарізд на шляху повної самосвідомості свого національного "я", зрозуміння своїх обов'язків і прав у рамках інтересів національної збірності".⁷²

Період між липнем і березнем 1939 р. детально описав Р.Голіяв на сторінках часопису "Діло" ("Спокій і право", "Переломові дні Карпатської України", "Трибунальні передвиборні збори в Карпатській Україні" та інші). В них він емоційно описав обстановку, в якій проходили вибори. Голіяв не залишив поза увагою той факт, коли "... на носилках привесли Івана Гисема, 75-літнього старця без ніг", який віддав свій голос за УНО.⁷³

Ряд матеріалів галицької преси висвітлюють реакцію закарпатських українців на призначення чеського генерала Л.Прхали міністром Карпатської України. Львівський часопис "На переломі" помістив повідомлення "Карпатська Україна не хоче Прхали", в якому констатувалося, що "міністром Карпатської України може бути тільки українець".⁷⁴ Газета "Діло" інформувала читачів про хід "протестаційних сходів проти номінації генерала Прхали карпатоукраїнським міністром", які відбулися 21 січня 1939 р. в Хусті.⁷⁵ Аналогічні демонстрації мали місце в Перечині, Білках та інших містах і селах Карпатської України. Вони теж зафіксовані на сторінках "Діла".⁷⁶ Редакція львівського журналу "Українське мнатьво" твердило, що лише "сильна Карпатська Січ може бути протиставлена таким актам втручання чеського уряду".⁷⁷ Призначення Прхали українським міністром розцінювалося, як спроба "накладати на український уряд свою руку".⁷⁸ Часопис "Діло" так писав з приводу відставки Прхали: "Гідна постава карпатоукраїнського уряду. Генерал Прхала прийшов до переконання, що він в Хусті зайвий".⁷⁹

Населення Східної Галичини мало можливість детально ознайомитися з ходом та результатами виборів до Сейму. "Вибори в Кар-

патській Україні, — говорилося у статті "Вміли одностайно стати", поміщеній на сторінках журналу "Жіноча воля", — оповнили гордістю всі українські серця і для всіх українців на цілім світі дали дві гауки. Перша з них є та, що "тільки в єдності сила", а друга це та, що "як самі собі не поможемо, то ніхто нам не допоможе".⁸⁰ Той же журнал писав: "Показалося, що на кожних сто голосів 92 віддало свій голос на українську державну листу. Це був доказ, що наші брати на Підкарпатті зновні національно свідомі".⁸¹

Газета "Діло" надрукувала результати виборів у поодиноких округах, а також прізвиська послів до Сейму.⁸² В одному з її номерів була передрукована стаття "Волошин про вибори", що являла собою виступ прем'єр-міністра з приводу перемоги на виборах.⁸³ Р.Голія писав про піднесення рівня національної свідомості закарпатців: "Та ось, коли карпатські українці дістали повну свободу виявити свою волю, вони виявили її так проречисто, що весь світ відкрив очі з дива. Як то?! Хіба це ті самі, про яких деяка преса писала, що вони не знають, яка їх рідна мова, що тяготять до Мадярщини, що протестують проти уряду А.Волошина? Невже це ті самі?! Карпатоукраїнська людність дала гідну відповідь на всі ті наклепи і клявети".⁸⁴

Не обминули кореспонденти галицьких видань опису подій 13-14 березня 1939 р. Невідомий автор статті, опублікованій в журналі "Жіноча воля", писав, що "14 березня чеське військо, яке нібито уважалося "союзниками" карпато-українців, напало на будинок карпато-української Січі в Хусті. Чеські війська почали стрільбу із скорострільів, обстрілювали навіть жіночі відділи. Впали ранені й убиті сини Карпат".⁸⁵

Галицька преса високо оцінила нерівний двобій Карпатської Січі з угорською армією: "Тоді, коли вісім мільйонів чехів віддало себе під панування німецької держави без найменшого спротиву, в той час тисячі українців збройно виступили проти мадярської кількатисячної армії".⁸⁶ Автори статті змушені були визнати, що "через день-два ворог займе всю територію краю".⁸⁷ Вони розуміли, що січові відділи не в змозі протистояти кадровій угорській армії.

На сторінках галицької періодики зустрічаються різні дані про кількісний склад Карпатської Січі. Часопис "На переломі" називає 17 тисяч чоловік, причому вважає, що ці люди є "вишколеними і зорганізованими на військовий лад".⁸⁸ Той же орган писав, що 5 лютого 1939 р. в Хусті відбулася демонстрація, в якій приймали

участь 30 тисяч січовиків.⁸⁹ Журнал "Жіноча доля" повідомляв, що одного тільки дня, 17 листопада 1938 р., до Січі вступило 736 нових членів.⁹⁰ Часопис "Діло" писав про формування урядом Карпатської України двох легіонів.⁹¹ Отже, галицька преса наводить різні цифри про кількісний склад Карпатської Січі і з жодною з них важко погодитися. Вони значно перебільшені.

Малочисельні і погано озброєні січовики, а також учні гімназій, виступили на захист своєї держави. Битва відбулася на Красному полі, поблизу с.Копаня. Про це писала львівська газета "Нова зоря": "Не дасться заперечити факту, що під Кустом відбулася велика битва, в якій з обох сторін полягло багато соток воєнків. Мимо всієї симпатії для мадярів не можемо не підкреслити, що український народ... хоробро боровся".⁹² Аналогічне можна прочитати в іншому виданні: "... навіть найбільший ворог українського народу мусить признати, що українська молодь по-геройськи обороняла свою волю...".⁹³ Угорські власті змушені були визнати, що "під час березневих операцій на Карпатській Україні мадярська армія мала 72 убитих, 163 ранених, 4 пропавших без вісти і 2 полонених".⁹⁴

Матеріали галицької преси про трагедію Карпатської України можна умовно поділити на три групи: 1) повідомлення про репресії угорських фашистів над місцевим населенням; 2) вістки про біженців з Карпатської України; 3) матеріали про поневіряння А.Волошина та членів його уряду по європейських столицях.

18 березня 1939 р. останні захисники Карпатської України припинили опір, хоча деякий час продовжували діяти партизанські загони. Галицька "Нова зоря" повідомляла, що після оголошення угорським урядом амністії, "... більшість членів Січі, які оперували в горах, в останніх днях зложили зброю. Наслідком цього в Карпатській Україні настав уже опокій".⁹⁵

В партизанській боротьбі взяла участь тільки незначна частина січовиків, яка не змиралася з фашистською окупацією краю. Переважна більшість, відступаючи перед переважачими силами ворога, спробувала пробитися до Румунії. А.Волошин просив румунську владу не чинити опір втікачам з Карпатської України. Згода була дана, про що стало відомо і в Галичині. Коломийський журнал "Жіноча доля" повідомляв: "Волошин звернувся за поміччю до румунського уряду", проте, вважала редакція, "помочі... не було ніякої".⁹⁶ На-

званий журнал сам наводять матеріали, які суперечать зробленому висновку. Його редакція одержала кілька листів від січовика Бурі-Воскресенського, в яких він детально описав події, що передували еміграції за кордон. Автор розповів про те, як опинився в зайнятому румунами В.Бичкові, а потім в Сиготі. "Румунська влада ставилася до збігців людяно і прихильно"⁹⁷ - заявив Бура-Воскресенський.

Ті, кому успішно вдалося перейти кордон, зустрілися з багатьма проблемами на чужині. Не можна не погодитися з висловлюваннями галицької преси, що "Срібну землю мусіли покинути обдерті, голодні, босі та хорі..."⁹⁸ В іншому повідомленні читаємо, що "багато збігців... опинилися без засобів до життя в Празі".⁹⁹

Галицька періодика містить відомості про кількість збігців. "У Відні 1500 збігців..."¹⁰⁰ - писала "Жіноча воля". "Нова зоря" повідомляла про 3000 збігців, які "пройшли через віденські станіці".¹⁰¹

Безумовно, становище збігців було б гіршим, якби не активна діяльність різноманітних допомогових комітетів. Енергійно працювали члени празького комітету В.Шандор, А.Макаренко, З.Маринда, З.Мірца. Вони встановили тісні зв'язки з українською діаспорою США і Канади, а також дійшли до взаємопорозуміння з чеським Червоним Хрестом, який "погодився давати збігцям безплатний нічліг".¹⁰² Львівська "Нова зоря" помістила повідомлення про грошову допомогу українців Прнявора (Югославія) для збігців з Карпатської України.¹⁰³ Преса Галичини високо оцінила меценатську діяльність "Всесвітнього Союзу Українок". Ця організація, з осідком у Відні, "старалася про одяг, прокарчування, про дах над головою і потрібні ліки", - повідомляла "Жіноча воля".¹⁰⁴

Матеріали галицької періодики дають змогу прослідкувати маршрут збігців з Карпатської України до Румунії, а звідти до Югославії і Австрії. Однак, не менш масові переходи відбувалися у напрямку до кордонів Словаччини, що не знайшло належного відображення на сторінках галицьких газет та журналів.

За кордон емігрували не тільки рядові захисники Карпатської України, але і члени уряду на чолі з президентом А.Волошином. Журнал "Жіноча воля" повідомляв, що весь уряд "до останньої хвилини ... був в обстрілюваному Хусті... Тепер знаходиться в Югославії".¹⁰⁵ Наступна інформація оповідала про святкування колишнім президен-

том Волошином Великодня в Югославії та про його переїзд до Відня. "Тут, між іншим, президент мав заявити одному з чужинних кореспондентів, що доля Карпатської України ще не вирішена остаточно і не втратила свого міжнародного значення" - повідомляв травневий номер цього журналу.¹⁰⁶ Зустрічаються матеріали про перебування А.Волошина в Берліні. Для "Нової зорі" було несподіванкою, що він продовжує сподіватися на німецький протекторат: "В Берліні зібралася тепер багато емігрантів з Карпатської України, з Волошином, Регазм і Ключураком на чолі, які переговорюють з німецьким правительством у справі натиску на Угорщину, щоб вона дозволила українцям знайти точку оперття на Карпатській Україні. Се дивно супроти попередньої заяви Волошина ("Німці нас зрадили") і трудно пересудити вислід тих переговорів".¹⁰⁷ "Нова зоря" зафіксувала на своїх сторінках участь А.Волошина у борослужінні в Берліні, де "він вписався на листку як Президент Карпатської України з осідком в Хусті".¹⁰⁸

Цікавими є матеріали про відношення угорського уряду до особи А.Волошина. "Мадярські офіційні кола, - повідомляв "Новий час", - дуже заходились й заходяться для того, щоб Президент Волошин зложив їм чолобитню, обіцяючи йому (й тільки йому!)... амністію, а до того й почеси".¹⁰⁹ Однак, не тільки з цієї причини угорські власті зацікавилися особою Волошина. Сучасний дослідник В.Ганчин, опрацювавши нові документи Державного Архіву в Будапешті, зробив висновок: "Дані угорської дипломатії свідчать про те, що урядові кола Угорщини не були впевнені в правомірності своїх дій щодо окупації Закарпаття і допускали можливість втратити владу над нашим краєм".¹¹⁰

Українська преса Східної Галичини приділяла належну увагу висвітленню на своїх сторінках становища збігців з Карпатської України. Опубліковані матеріали свідчать про те, що воно було нелегким, незважаючи на турботу про них різноманітних допомогових комітетів і благодійних організацій. Однак, набагато важче було тим, кому не пощастило своєчасно покинути закарпатську землю. Кореспондент галицького журналу повідомляв, що "усіх діяльних українців, хто ще не втік, мадяри або повиселювали, або задротували кільчастим дротом у таборі інтернованих у Ніредьгазі, де умови відомо які...".¹¹¹

З болем у серці писала галицька преса про полеглих січовиків.

Серед них зустрічаються прізвища Д.Климчула, С.Росохи, М.Марушака та багатьох інших. Необхідно відзначити, що більшість із них не загинули. Це стосується зокрема В.Гренджі-Донського. Вже 16 березня 1939 р. він був заарештований. Львівська газета "Нова зоря" повідомляла: "До краю наспіли вістки, що в мадярському таборі в Ніредьгазі перебувають поет Гренджа-Донський...".¹¹² Інформація надійшла правдива, хоч з великим запізненням. В попередніх номерах повідомлялося про його смерть.¹¹³ Професор М.Омельчикова написала некролог "В.Гренджа-Донський".¹¹⁴ На сторінках "Жіночої долі" знаходимо відомості про трагічну долю режисера державного театру "Нова сцена" А.Шерегія.¹¹⁵

Лейтмотивом галицької преси є віра в те, що кров князів і дівчат була пролита марно: "... А скільки тих безіменних героїв полягло на полі слави? Тепер нараховують їх вже не десятки, а на тисячі. Та опануймо себе й обітрім сльози з облич своїх. Знаймо одне: кров пролита за волю свого народу, ніколи не пропадає марно, бо це овята кров".¹¹⁶

Із вищесказаного випливає, що свідчення української преси Східної Галичини дозволяють краще з'ясувати героїчні і трагічні події 1938-1938 рр. у Карпатській Україні.

1. Неділя. - 1930. - Ч.30.
2. Діло. - 1931. - 24 січ.
3. Там же.
4. Там же. - 24 лют.
5. Там же.
6. Там же. - 9 груд.
7. Літопис Червоної Калини. - 1936. - Ч.12.
8. Там же. - Ч.4.
9. Діло. - 1938. - 23 лист.
10. Там же. - 2 жов.
11. Там же. - 1931. - 24 січ.
12. Там же. - 1938. - 6 жов.
13. Там же. - 7 жов.

14. Там же. - 8 жов.
15. Поп И.И. Чехословацко-венгерские отношения. 1935-1939. - М., 1972; Його ж: Польско-венгерский альянс в период Мюнхена/Мюнхен - преддверие войны. - М., 1988. - С. 167-200; Сливка Ю.Ю. Підступи міжнародної реакції на Закарпатті. - Львів, 1966; Пушкаш А.И. Венгрия во второй мировой войне. - М., 1963; Фляйшхауер И. Пакт Гитлер, Сталин и инициатива германской дипломатии. 1938-1939. - М., 1991; Стерчо П. Карпато-українська держава: До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919-1939 роках. - Торонто, 1965; Косик В. Україна і Німеччина у другій світовій війні. - Париж, Нью-Йорк, Львів, 1993.
16. Діло. - 1938. - 20 жов.
17. Там же.
18. Фляйшхауер И. Пакт Гитлер, Сталин и инициатива германской дипломатии. 1938-1939. - С.93.
19. Діло. - 1938. - 20 жов.
20. Там же. - 23 жов.
21. Там же. - 22 жов.
22. Там же.
23. Ніноча воля. - 1939. - Ч.1.
24. Там же. - 1938. - Ч.14.
25. Там же.
26. Там же. - 1939. - Ч.6.
27. Діло. - 1938. - 8 жов.
28. Там же. - 20 лист.
29. На переломі. - 1939. - Ч.5.
30. Неділя. - 1938. - Ч.31.
31. Ніноча доля. - 1938. - Ч.14.
32. Діло. - 1938. - 19 жов.
33. Там же. - 21 груд.
34. Ніноча воля. - 1939. - Ч.1.

35. Діло. - 1939. - І4 лют.
36. Там же. - І9 лют.
37. Авангард. - 1938. - Ч.2.
38. Діло. - 1939. - І4 лют.
39. Там же.
40. Там же.
41. Новий час. - 1939. - Ч.16.
42. Діло. - 1938. - І9 жов.
43. Там же. - 24 лист.
44. Там же.
45. Ніноча доля. - 1938. - Ч.20.
46. Худянич В.І., Боднар В.Л. Карпатська Україна в 1938-1939 рр.// Суспільно-політичні відносини на Закарпатті в 20-30-х рр. ХІ ст. - Ужгород, 1993. - С.124.
47. Діло. - 1938. - 2І жов.
48. Болдижар М. Закарпаття між двома світовими війнами. - Ужгород, 1993. - С.79.
49. Діло. - 1938. - 22 жов.
50. Там же. - 25 жов.
51. Там же.
52. Там же.
53. Там же.
54. Ніноча воля. - 1938. - Ч.14.
55. Діло. - 1938. - І9 лист.
56. Там же.
57. Ніноча воля. - 1938. - Ч.14.
58. Літопис Червоної Калини. - 1938. - Ч.12.
59. Діло. - 1938. - І9 лист.
60. Там же. - І9 жов.
61. Там же.

62. Там же.
63. Там же.
64. Там же.
65. Діло. - 1938. - 3 лист.
66. Там же. - 28 жов.
67. Там же. - 1939. - 28 січ.
68. Новий час. - 1939. - Ч.16.
69. Діло. - 1939. - 10 лист.
70. Там же.
71. Новий час. - 1939. - Ч.16.
72. Діло. - 1939. - 16 лист.
73. Там же. - 22 лист.
74. На переломі. - 1939. - Ч.6.
75. Діло. - 1939; - 24 січ.
76. Там же.
77. Українське княцтво. - 1939. - Ч.1.
78. Там же.
79. Діло. - 1939. - 24 січ.
80. Ніноча воля. - 1939. - Ч.5.
81. Там же. - Ч.4.
82. Діло. - 1939. - 14,15 лист.
83. Там же. - 1939. - 15 лист.
84. Там же. - 14 лист.
85. Ніноча воля. - 1939. - Ч.4.
86. Там же.
87. Там же.
88. На переломі. - 1939. - Ч.6.
89. Там же.
90. Ніноча доля. - 1938. - Ч.23.

91. Діло. - 1938. - 3 лист.
92. Нова зоря. - 1939. - 27 квіт.
93. Жіноча доля. - 1939. - Ч.4.
94. Нова зоря. - 1939. - 20 квіт.
95. Там же. - 27 квіт.
96. Жіноча доля. - 1939. - Ч.9-10.
97. Жіноча воля. - 1939. - Ч.4.
98. Там же. - Ч.5.
99. Жіноча доля. - 1939. - Ч.9-10.
100. Жіноча воля. - 1939. - Ч.5.
101. Нова зоря. - 1939. - 14 трав.
102. Жіноча доля. - 1939. - Ч.9-10.
103. Нова зоря. - 1939. - 21 трав.
104. Жіноча воля. - 1939. - Ч.5.
105. Там же. - Ч.4.
106. Там же. - Ч.5.
107. Нова зоря. - 1939. - 27 квіт.
108. Там же. - 30 квіт.
109. Новий час. - 1939. - Ч.109.
110. Ганчин В. Можна тільки здогадатись//Новини Закарпаття. - 1992. - 28 берез.
111. Жіноча доля. - 1939. - Ч.4.
112. Нова зоря. - 1939. - 8 черв.
113. Жіноча доля. - 1939. - Ч.4.
114. Там же.
115. Там же.
116. Там же.